APENDICELE I

Listă de cuvinte latine care în trecerea la franceză nu și-au schimbat sensul (vezi p. 56)

I. Substantive[1]

abbatem > *abbé* ‘abate’
abbatiam > *abbaye* ‘abație’
aeramen > *airain* ‘aramă’
aestatem > *été* ‘vară’
alam > *aile* ‘aripă’
alausam > *alose* ‘specie de sardea’
alium > *ail* ‘usturoi’
altar > *autel* ‘altar’
amaritudinem > *amertume* ‘amărăciune’
amicum > *ami* ‘prieten’
amorem > *amour* ‘iubire’
amygdalam > *amande* ‘migdală’
anchoram > *ancre* ‘ancoră’
anguilam > *anguille* ‘anghilă’
angustiam[2] > *angoisse* ‘angoasă’
animam > *âme* ‘suflet’
annellum > *anneau* ‘inel’
annum > *an* ‘an’
apia, -orum > *ache* ‘țelină’
aquam > *eau* ‘apă’
aquilam > *aigle* ‘vultur’
aratrum > *araire* ‘plug’

[1] Toate aceste cuvinte sînt de formație populară și urcă în latină prin tradiție orală. În general, ele sînt date sub forma de acuzativ, deoarece cea mai mare parte a substantivelor franceze provine din acuzativul latin.

[2] În sens figurat.

BDD-B447-3 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:55:41 UTC)

arborem > *arbre* ‘copac’
ardorem > *ardeur* ‘ardoare’
argentum > *argent* ‘ban’
artem > *art* ‘artă’
asimum > *âne* ‘măgar’
aurum > *or* ‘aur’
avenam > *avoine* ‘ovăz’
bacam > *baie* ‘bacă’
balneum > *bain* ‘baie’
baptisma > *baptême* ‘botez’
barbam > *barbe* ‘barbă’
bellitatem > *beauté* ‘frumusețe’
bestiam > *bête* ‘fiară’
bonitatem > *bonté* ‘bunătate’
bovem > *boeuf* ‘bou’
brachium > *bras* ‘braț’
butyrum > *beurre* ‘unt’
buxum > *buis* ‘merișor’
caelum > *ciel* ‘cer’
calamum > *chaume*[1] ‘pai’
calorem > *chaleur* ‘căldură’
canem > *chien* ‘cîine’
cannabim > *chanvre* ‘cînepă’
capillum > *cheveu* ‘păr’ (de pe cap)
capistrum > *chenêtre* ‘căpăstru’
capram > *chèvre* ‘capră’
carbonem > *charbon* ‘cărbune’
cardinariam > *charnière* ‘articulație’
carnem > *chair* ‘carne’
carpinum > *charme* ‘carpen’
catenam > *chaîne* ‘lanț’
caulem > *chou* ‘varză’
ceram > *cire* ‘ceară’
cerevisiam > *cervoise* ‘bere’
cervum > *cerf* ‘cerb’
chordam > *corde* ‘coardă’
chorum > *chœur* ‘cor’
cichoream > *chicorée* ‘cicoare’
cilium > *cil* ‘pleoapă, fir’
cinerem > *cendre* ‘cenușă’
cingula, -orum > *sangle* ‘chingă’
cippum > *cep* ‘cep’
circulum > *cercle* ‘cerc’
cisternam > *citerne* ‘rezervor’
civitatem > *cité* ‘cetate’
clausum > *clos* ‘închis’
clavem > *clef* ‘cheie’
codam > *queue* ‘coadă’
consilium > *conseil* ‘sfat’

[1] În sens restrîns.

BDD-B447-3 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:55:41 UTC)

consuetudinem > *coutume* 'obicei'
coquus > *queux* 'bucătar'
cor > *cœur* 'inimă'
corallium > *corail* 'coral'
corium > *cuir* 'piele'
coronam > *couronne* 'cunună'
costam > *côte* 'coastă'
cotem > *queux* 'bucătar'
cretam > *craie* 'cretă'
cristam > *crête* 'creastă'
crucem > *croix* 'cruce'
crusta, -orum > *croûte* 'crustă'
cubitum > *coude* 'cot'
cupam > *cuve* 'cupă'
curam > *cure*[1] 'grijă'
damum > *daim* 'cerb-lopătar'
dentem > *dent* 'dinte'
digitum > *doigt* 'deget'
dolorem > *douleur* 'durere, dor'
donum > *don* 'dar'
dorsum > *dos* 'dos'
eleemosynam > *aumône* 'pomană'
episcopum > *évêque* 'episcop'
erucam > *rue* 'drum (printre locuințe)'
escam > *êche*[2] 'iască'
fabam > *fève* 'bob, păstaie'
faciem > *face* 'față'
factum > *fait* 'fapt'
fagum > *fou* 'fag'
famem > *faim* 'foame'
familiam > *famille* 'familie'
farinam > *farine* 'făină'
favorem > *faveur* 'favoare'
febrem > *fièvre* 'febră'
fel > *fiel* 'fiere'
feminam > *femme* 'femeie'
fenestram > *fenêtre* 'fereastră'
feria, -orum > *foire* 'for, piață'
ferrum > *fer* 'fier'
festa, -orum > *fête* 'sărbătoare'
fidem > *foi* 'credință'
filiam > *fille* 'fiică'
filius > *fils* 'fiu'
fimbriam > *frange* 'frînghie'
finem > *fin* 'fin'
flammam > *flamme* 'flacără'

[1] În expresia *avoir cure* 'a avea grijă'.

[2] În sens restrîns.

BDD-B447-3 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:55:41 UTC)

florem > *fleur* ‘floare’
fluctum > *flot* ‘suprafața apei, val’
fluvium > *fleuve* ‘fluviu’
folia, -orum > *feuille* ‘frunză, foaie’
fratrem > *frère* ‘frate’
frontem > *front* ‘frunte’
fundum > *fond* ‘fund’
furcam > *fourche* ‘furcă’
furnum > *four* ‘cuptor’
gaudia, -orum > *joie* ‘bucurie’
gelu > *gel* ‘ger’
generum > *gendre* ‘ginere’
gingivam > *gencive* ‘gingie’
glaciem > *glace* ‘gheață’
gladium > *glaive* ‘sabie’
glandem > *gland* ‘ghindă’
glirem > *loir* ‘specie de rozător’
gloriam > *gloire* ‘glorie’
grammaticam > *grammaire* ‘gramatică’
granum > *grain* ‘grăunte’
gratiam > *grâce* ‘grație’
gratum > *gré* ‘mulțumire’
gubernaculum > *gouvernail* ‘cîrmă’
gulam > *gueule* ‘gură’
guttam > *goutte* ‘picătură’
hederam > *lierre* ‘iederă’
hominem > *homme* ‘om’
honorem > *honneur* ‘cinste’
horam > *heure* ‘oră’
imperatorem > *empereur* ‘împărat’
incudinem > *enclume* ‘nicovală’
insulam > *île* ‘insulă’
Jovis diem > *jeudi* ‘joi’
labra, -orum > *lèvres* ‘buză’
lacrimam > *larme* ‘lacrimă’
lactem (lat. pop.) > *lait* ‘lapte’
lactuca > *laitue* ‘lăptucă’
laminam > *lame* ‘foaie’
lampam (lat. pop.) > *lampe* ‘lampă’
lanam > *laine* ‘lînă’
lanceam > *lance* ‘lance’
lectum > *lit* ‘pat’
lendem > *lente* ‘linte’
leonem > *lion* ‘leu’
leporem > *lièvre* ‘iepure’
libram > *livre* ‘livră’
librum > *livre* ‘carte’
lilium > *lis* ‘liliac’

BDD-B447-3 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:55:41 UTC)

limam > *lime* ‘pilă’
lineam > *ligne* ‘linie’
linguam > *langue* ‘limbă’
linum > *lin* ‘in’
locum > *lieu* ‘loc’
Lunæ diem > *lundi* ‘luni’
lupum > *loup* ‘lup’
malum > *mal* ‘mal’
manicam > *manche* ‘mîner’
manum > *main* ‘mînă’
mappam > *nappe* ‘ştergar’
mare > *mer* ‘mare’
marginem > *marge* ‘margine’
maritum > *mari* ‘soţ’
marmor > *marbre* ‘marmură’
Martis diem > *mardi* ‘marţi’
matrem > *mère* ‘mamă’
mattam > *natte* ‘ţesătură, împletitură’
mel > *miel* ‘miere’
membrum > *membre* ‘membru’
mensem > *mois* ‘lună’
Mercurii diem > *mercredi* ‘miercuri’
mespilum > *nèfle* ‘specie de plantă’
milium > *mil* ‘miei’
molam > *meule* ‘moară’
monasterium > *moutier* ‘mînăstire’
montem > *mont* ‘munte’
mores > *mœurs* ‘moravuri’
mortem > *mort* ‘moarte’
mulam > *mule* ‘măgar’
murum > *mur* ‘zid’
nanum > *nain* ‘pitic’
nasum > *nez* ‘nas’
nidum > *nid* ‘cuib’
noctem > *nuit* ‘noapte’
nodum > *nœud* ‘nod’
nucem > *noix* ‘miez’
nuptias > *noces* ‘nuntă’
oculum > *œil* ‘ochi’
operam > *œuvre* ‘lucru’
ovum > *œuf* ‘ou’
palam > *pelle* ‘lopată’
palatium > *palais* ‘palat’
palatum > *palais* ‘boltă palatală’
paleam > *paille* ‘pai’
palmam > *paume* ‘palmă’
panem > *pain* ‘pîine’
papaver > *pavot* ‘mac’
partem > *part* ‘parte’
passum > *pas* ‘pas’

BDD-B447-3 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:55:41 UTC)

patrem > *père* ‘tată’
pedem > *pied* ‘picior’
pedicam > *piège* ‘piedică’
perticam > *perche* ‘prăjină’
pervincam > *pervenche* ‘brebenoc’
picem > *poix* ‘păcură’
pinum > *pin* ‘pin’
pisum > *pois* ‘bob’
plantam > *plante* ‘plantă’
platanum > *plane* ‘platan’
plumam > *plume* ‘pană’
plumbum > *plomb* ‘plumb’
pluviam > *pluie* ‘ploaie’
pontem > *pont* ‘punte, pod’
populum > *peuple* ‘popor, neam’
porcum > *porc* ‘porc’
portam > *porte* ‘uşă’
portum > *port* ‘port’
pratum > *pré* ‘pășune’
pulicem > *puce* ‘police’
puteum > *puits* ‘puț’
quadratum > *carré* ‘pătrat’
quæsitam > *quête* ‘căutare’
quiritare > *crier* ‘strigăt’
rabiem > *rage* ‘turbare’
racemum > *raisin* ‘strugure’
regem > *roi* ‘rege’
reginam > *reine* ‘regină’
ripam > *rive* ‘mal’
risum > *ris* ‘rîs’
robur > *rouvre* ‘specie de stejar’
rosam > *rose* ‘trandafir’
saccum > *sac* ‘sac’
sanguinem > *sang* ‘sînge’
sanitatem > *santé* ‘sănătate’
scalam > *échelle* ‘scară’
scopulum > *écueil* ‘stîncă submarină, banc de nisip’
scrinium > *écrin* ‘cufăr, scrin’
simium (lat. pop.) > *singe* ‘maimuță’
sinum > *sein* ‘sîn’
sitim > *soif* ‘sete’
solium > *seuil* ‘prag’
somnium > *songe* ‘somn, vis’
sonum > *son* ‘sunet’
soricem > *souris* ‘șoarece’
soror > *sœur* ‘soră’
sortem > *sort* ‘soartă’
spicum > *épi* ‘spic’
spinam > *épine* ‘spin’
stabula, -orum > *étable* ‘grajd’
stelam (lat. pop.) > *étoile* ‘stea’

BDD-B447-3 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:55:41 UTC)

sulphur > *soufre* ‘sulf’
supercilium > *sourcil* ‘sprînceană’
tabulam > *table* ‘masă’
talpam > *taupe* ‘talpă’
tectum > *toit* ‘acoperămînt’
tegulam > *tuile* ‘țiglă’
telam > *toile* ‘țesătură, pînză’
tempora > *tempe* ‘tîmplă’
tempus > *temps* ‘timp’
terminum > *terme* ‘termen, limită’
terram > *terre* ‘pămînt’
tincam > *tanche* ‘specie de pește (lin)’
tonum > *ton* ‘tin’
turrem > *tour* ‘turn’
ungulam > *ongle* ‘unghie’
unionem > *oignon* ‘usturoi’
vaccam > *vache* ‘vacă’
vallem > *val* ‘vale’
vela, -orum > *voile* ‘văl’
venam > *veine* ‘venă’
venenum > *venin* ‘venin’
Veneris diem > *vendredi* ‘vineri’
ventrem > *ventre* ‘pîntec’
ventum > *vent* ‘vînt’
vermem > *ver* ‘vierme’
vestimentum > *vêtement* ‘veşmînt’
vinum > *vin* ‘vin’
virtutem > *vertu* ‘forță, tărie’
vitam > *vie* ‘viață’

II. Adjective

acutum > *aigu* ‘ascuțit’
altum > *haut* ‘înalt’
amabilem > *aimable* ‘amabil’
amarum > *amer* ‘amar’
amicum > *ami* ‘prieten’
asperum > *âpre* ‘aspru, dur’
bellum > *beau* ‘frumos’
bonum > *bon* ‘bun’
brevem > *bref* ‘scurt’
calidum > *chaud* ‘cald’
carum > *cher* ‘drag’
campestrem > *champêtre* ‘cîmpenesc’
crassum > *gras* ‘gras’
crudum > *cru* ‘crud’
dulcem > *doux* ‘dulce’
durum > *dur* ‘dur’
firmum > *ferme* ‘ferm’
fortem > *fort* ‘puternic’

BDD-B447-3 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:55:41 UTC)

fragilem > *frêle* ‘fragil’
frigidum > *froid* ‘rece’
gracilem > *grêle* ‘delicat, gracil’
grandem > *grand* ‘mare’
galbinum > *jaune* ‘galben’
humilem > *humble* ‘umil’
inimicum > *ennemi* ‘dușman’
juvenem > *jeune* ‘tînăr’
largum > *large* ‘larg’
lassum > *las* ‘slab, moale’
longum > *long* ‘lung’
mobilem > *meuble* ‘mobil’
mollem > *mou* ‘moale’
mortalem > *mortel* ‘muritor’
nigrum > *noir* ‘negru’
nitidum > *net* ‘neted’
novum > *neuf* ‘nou’
nudum > *nu* ‘gol’
qualem > *quel* ‘care, ce’
rigidum > *raide* ‘tare, dur, rigid’
salvum > *sauf* ‘teafăr’
sanctum > *saint* ‘sfînt’
sanum > *sain* ‘sănătos’
talem > *tel* ‘astfel’
tantum > *tant* ‘atît’
tenerum > *tendre* ‘tînăr’
tepidum > *tiède* ‘moderat’
terrestrem > *terrestre* ‘terestru’
vanum > *vain* ‘în van’
vetus > *vieux* ‘bătrîn, vechi’
viridem > *vert* ‘verde’
vivum > *vif* ‘viu’

III. Verbe

A. Verbe de conjugarea I
amare > *aimer* ‘a iubi’
appellare > *appeler* ‘a chema’
balneare > *baigner* ‘a face baie’
basiare > *baiser* ‘a săruta, a îmbrățișa’
cantare > *chanter* ‘a cînta’
clavare > *clouer* ‘a închide’
consummare > *consommer* ‘a consuma, a încheia’
coronare > *couronner* ‘a încorona’
demorari > *demeurer* ‘a rămîne’
dignari > *daigner* ‘a stima’
donare > *donner* ‘a da’
durare > *durer* ‘a dăinui’
formare > *former* ‘a forma’
honorare > *honorer* ‘a onora’
laudare > *louer* ‘a lăuda’
lavare > *laver* ‘a spăla’

BDD-B447-3 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:55:41 UTC)

levare > *lever* ‘a ridica’
locare > *louer* ‘a da ceva, a plăti’
monstrare > *montrer* ‘a indica, a arăta’
nodare > *nouer* ‘a înnoda’
operari > *ouvrer* ‘a pune ceva în act’
portare > *porter* ‘a duce, a purta’
pretiare > *priser* ‘a estima’
salutare > *saluer* ‘a saluta’
salvare > *sauver* ‘a salva’
sollicitare > *soucier* ‘a îngrijora, a tulbura’
sonare > *sonner* ‘a suna’
tentare > *tenter* ‘a încerca’
tonare > *tonner* ‘a tuna’

B. Verbe ale altor conjugări
admittere > *admettre* ‘a accepta’
audire > *ouïr* ‘a auzi’
benedicere > *bénir* ‘a binecuvînta’
cadere > *choir* ‘a cădea’
cognoscere > *connaître* ‘a cunoaște’
colligere > *cueillir* ‘a culege’
comprehendere > *comprendre* ‘a cuprinde, a înțelege’
conducere > *conduire* ‘a (con)duce’
credere > *croire* ‘a crede’
currere > *courre, courir* ‘a urmări, a fugi’
dicere > *dire* ‘a spune’
facere > *faire* ‘a face’
finire > *finir* ‘a sfîrși’
fodere > *fouir* ‘a săpa’
frigere > *frire* ‘a frige”
fugere > *fuir* ‘a fugi’
fundere > *fondre* ‘a scufunda, a topi’
gaudere > *jouir* ‘a bucura’
inducere > *enduire* ‘a introduce’
jacere > *gésir* ‘a zăcea, a sta culcat’
jungere > *joindre* ‘a împreuna’
legere > *lire* ‘a citi’
lucere > *luire* ‘a luci’
mentiri > *mentir* ‘a minți’
moriri (lat. pop.) > *mourir* ‘a muri’
movere > *mouvoir* ‘a mișca’
mucere >*moisir* ‘a mucegăi’
nascere (lat.pop.) > *naître* ‘a naște’

BDD-B447-3 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:55:41 UTC)

nocere > *nuire* 'a dăuna'
nutrire > *nourrir* 'a hrăni'
parescere > *paraître* 'a apărea
placere > *plaire* 'a plăcea'
potere (lat. pop.) > *pouvoir* 'a putea'
putere > *puir, puer* 'a mirosi urît'
putrere > *pourrir* 'a putrezi'
reducere > *réduire* 'a reduce'
respondere > *répondre* 'a răspunde'
ridere > *rire* 'a rîde'
rumpere > *rompre* 'a rupe'
scribere > *écrire* 'a scrie'
sedere > *seoir* 'a așeza'
sentire > *sentir* 'a simți'
sequere (lat. pop.) > *suivre* 'a urmări'
tacere > *taire* 'a tăcea'
tenere > *tenir* 'a ține'
tondere > *tondre* ' a tunde'
ungere > *oindre* 'a unge'
valere > *valoir* 'a valora'
venire > *venir* 'a veni'
vestire > *vêtir* 'a îmbrăca'
volere (lat. pop.) > *vouloir* 'a vrea'

BDD-B447-3 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:55:41 UTC)

APENDICELE II

Oferim aici, însoțită de un comentariu explicativ, pagina din La Bruyère (*Caractères*, *De quelques usages*, încheiere) pe care am semnalat-o mai sus (p. 200).

Cine ar putea înțelege norocul anumitor cuvinte şi surghiunul altora?

Ains 'însă' a pierit; neputîndu-l salva vocala care-l începe, atît de adecvată eliziunii, el a cedat în fața altei monosilabe, şi încă una care nu este altceva decît anagrama sa[1]. *Certes* 'desigur' este frumos în vechimea sa, şi încă îşi stăpînește propriul declin; poezia îl solicită, iar limba noastră datorează mult scriitorilor care îl folosesc în proză, şi care se compromit pentru el în scrierile lor. *Maint* 'mai mulți' este un cuvînt care nu ar fi trebuit abandonat niciodată, atît pentru uşurința de a fi strecurat în stil, cît şi pentru originea sa, care este

[1] *Ains* < lat. pop. *anteis*, *antiis*, un soi de ablativ plural extras din *antea*, semnifica în vfr. 'înainte; de preferință, însă'; a dispărut în secolul al XVI-lea. *Mais* < lat. *magis*, care, în limba veche semnifica 'mult, mai mult', a moştenit de la *ains* şi sensul său adversativ, pierzînd cea mai mare parte a uzurilor sale primitive.

BDD-B447-3 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:55:41 UTC)

franceză[1]. Deși latin, la vremea sa, *moult* 'mult' avea același rang, și nu văd cum l-a biruit *beaucoup* 'mult'[2]. Ce persecuții n-a îndurat *car* 'deoarece'! și dacă nu ar fi aflat protecție printre oamenii culți, nu ar fi fost izgonit în mod rușinos dintr-o limbă căreia i-a făcut îndelungat servicii, fără a se ști cu ce cuvînt ar putea fi înlocuit?[3] În vremurile gloriei sale, *cil* 'acela' era cel mai drăguț cuvînt al limbii franceze; este dureros pentru poeți că a îmbătrînit[4]. Nu provine *douloureux*

---

1 În fapt, *certes* și *maint* îmbătrîniseră în secolul al XVII-lea; sub acest aspect, mărturia gramaticienilor epocii este formală. Astăzi, *certes* se află în plin uz, *maint* este mai puțin folosit decît sinonimul său, *plusieurs*. Nu se înțelege ce vrea să spună La Bruyère privind originea franceză a lui *maint*. El opune, desigur, pe *maint* lui *moult*, cuvînt a cărui origine latină este evidentă. Este știut astăzi că *maint* urcă la un radical celtic care a pătruns în latina populară din Galia.

2 Nici noi. Pierderea lui *moult* sau *molt* este regretabilă; el a dispărut în secolul al XVI-lea, și nu îl mai regăsim decît în cîteva graiuri, în care se rostește *mou*. În ceea ce privește pe *beaucoup*, îl vedem apărînd în secolul al XIV-lea; el semnifică 'frumoasă; cantitate mare'.

3 Se cunoaște istoria ridicolelor persecuții îndreptate împotriva lui *car*, în secolul al XVII-lea. Gomberville (în 1632) s-a remarcat prin turul de forță de a nu folosi nici măcar o dată pe *car* în lungul său roman, *Polexandre*, altminteri perfect insipid. A se vedea scrisoarea LII a lui Voltaire, pledant ingenios în favoarea lui *car*.

4 Sînt cîteva exagerări în această afirmație, care face din *cil* cel mai drăguț cuvînt din limba veche; el era scurt și clar, însă nu avea nimic altceva în plus. Acest vechi nominativ singular și plural al lui *celui*, *ceux*, a dispărut înaintea formelor de regim, precum a dispărut *cist*, corelativul său,

BDD-B447-3 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:55:41 UTC)

'dureros' din *douleur* 'durere' într-un mod tot atît de natural pe cît decurge *chaleureux* sau *chaloureux* 'călduros' din *chaleur* 'căldură'? Deşi a fost o bogăţie a limbii, acesta se trece, şi se utilizează cu mare potrivire în situaţiile pentru care *chaud* 'cald călduros' este impropriu folosit[1]. Tot astfel, *valeur* 'valoare' trebuia să păstreze pe *valeureux* 'valoros'; *haine* 'ură' pe *haineux* 'plin de ură, duşmănos'[2]; *peine* 'chin' pe *peineux* 'chinuitor'[3]; *fruit* 'fruct, rod' pe *fructueux* 'fructuos'[4]; *pitié* 'milă' pe *piteux* 'demn de milă'[5]; *joie* 'bucurie' pe *jovial*

dinaintea lui *cest*, *ceux*, şi după cum a dispărut articolul nominativ *li* dinaintea acuzativului *le*, *les*.

1 Aici, La Bruyère regretă faptul că păstrarea substantivului radical nu a salvat de uitare adjectivul care derivase din cel dintîi; alături de *douleur*, limba a păstrat *douloureux*; de ce *chaleur* nu a reuşit să păstreze *chaleureux*, iar *valeur* pe *valeureux*? În fapt, în secolul al XVII-lea, *chaleureux* sau *chaloureux* este puţin folosit, iar *valeureux* nu apare în uz decît în poezie. În ceea ce priveşte diferenţa dintre terminaţiile *eureux* şi *oureux*, ea ţine doar de aceea că *oureux* este o formaţiune mai veche decît *eureux*; *chaloureux* urcă în Evul Mediu; *chaleureux* şi *valeureux* sînt derivaţi recenţi de la *chaleur* şi *valeur*.

2 Foarte utilizat ca substantiv, în secolul al XVI-lea, *haineux* 'duşman (al cuiva)', a reintrat în graţii la sfîrşitul secolului al XVII-lea, ca adjectiv 'care urăşte': „une âme *haineuse*".

3 Cuvînt vechi, foarte folosit în franceza veche şi modernă, *peineux* a dispărut în secolul al XVII-lea.

4 *Fructueux* nu vine de la *fruit*, ci din lat. *fructuosus*, introdus în franceză pe cale directă; formaţiunea populară ar fi dat *fruiteux*.

5 *Piteux* este derivat direct din lat. pop. *pietosus*.

BDD-B447-3 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:55:41 UTC)

'voios'[1]; *foi* 'credință' pe *féal* 'credincios'[2]; *cour* 'curte' pe *courtois* 'curtenitor'[3]; *gîte* 'culcuş' pe *gisant* 'culcat'[4]; *haleine* 'răsuflare' pe *halené* 'adulmecat'[5]; *vanterie* 'lăudăroşenie' pe *vantard* 'lăudăros'[6];

---

1 *Jovial* nu are nimic a face cu *joie*, el reprezentînd lat. *jovialis*, derivat de la *Jovem*, 'Jupiter'. Vezi mai sus, p. 139.

2 *Féal* este o formă populară folosită în franceza veche, şi pe care, în uzul general, a înlocuit-o dubletul de formație savantă, *fidèle*. Păstrat în limbajul special al cancelariei, *féal* nu putea avea în secolul al XVII-lea decît un uz restrîns şi, precum mulți termeni învechiți sau speciali, introdus în limbajul general trebuia să capete un sens comic. Richelet spune că, în fapt, el îl foloseşte uneori la modul „burlesc".

3 *Courtois* este menționat mai ales de către gramaticienii şi lexicografii secolului al XVII-lea, ca ținînd de stilul vechi sau de uzul provincial. În locul acestuia este preferat *civil*; de atunci, *courtois* a reintrat în grații. *Courtois* este derivat din forma veche *court*, mai tîrziu *cour*, care este lat. *cortem* sau *cohortem*. Vezi mai sus, p. 117.

4 Raportul dintre *gîte* şi *gisant* nu este atît de vizibil pe cît pare a indica această apropiere. *Gisant* este lat. *jacentem*, care, în galoromană, a devenit *jieisant*, prin schimbarea lui *a* în *ie* sub influența lui *j* precedent şi a lui-*centem* în *-isant*; cf. *du-centem*, *du-isant*. În franceza primitivă, triftongul *iei* s-a redus la *i*, conform tratamentului normal al triftongilor care îşi pierd vocalele mediale. *Gîte* este substantivul verbal al vb. *gîter*, derivat al participiului *gît*, care este lat. *jacitum*.

5 Verbul *halener*, avînd un uz restrîns în secolul al XVII-lea, aproape a dispărut în fața lui *flairer*, care i-a luat sensul propriu şi uzurile figurate.

6 *Vantard* este necunoscut dicționarelor secolului al XVII-lea, care dau doar pe *vanteur*. În fapt, *vantard* era puțin folosit pe atunci în stilul familiar; uzul l-a consacrat pe seama lui *vanteur*.

BDD-B447-3 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:55:41 UTC)

mensonge ‘minciună’ pe *mensonger* ‘mincinos’[1]; *coutume* ‘cutumă, obicei’ pe *coutumier* ‘cutumiar’[2]; precum *part* ‘parte’ păstrează pe *partial* ‘parțial’[3]; *point* ‘punct’ pe *pointu* ‘ascuțit’ și *pointilleux* ‘pedant, cicălitor’; *ton* ‘ton’ pe *tonnant* ‘tunător’; *son* ‘sunet’ pe *sonore* ‘sonor’; *frein* ‘frîu’ pe *effréné* ‘neînfrînat’; *front* ‘frunte’ pe *effronté* ‘neruşinat’; *ris* ‘rîs’ pe *ridicule* ‘ridicol’; *loi* ‘lege’ pe *loyal* ‘loial’; coeur ‘inimă’ pe *cordial* ‘cordial’; *bien* ‘bine’ pe *bénin* ‘benign, blînd’, *mal* ‘rău’ pe *malicieux* ‘maliţios’.

---

1 *Mensonger* este semnalat în secolul al XVII-lea ca învechit şi puţin folosit în proză.

2 Richelet şi Academia (prima ediţie a Dicţionarului) semnalează pe *coutumier* ca avînd un uz restrîns şi special.

3 În tot acest sfîrşit de frază, aproape nici unul dintre cuvintele citate de către La Bruyère nu decurge în mod direct din radicalul pe care îl indică: *partial* nu vine din fr. *part*, ci din lat. *partialis*, derivat de la *partem*; *pointu* vine din *pointe*, şi nu din *point*, iar *pointilleux* din *pointille*, derivat din *pointe*; *ton* vine din lat. *tonus*, iar *tonant* din vb. fr. *tonner*, provenit din lat. *tonare*, derivat al lui *tonus*; *sonore* reprezintă lat. *sonorus*, derivat al lui *sonus*, care, în franceză, a ajuns la *son*; *efféné* şi *effronté* decurg din *frein* şi din *front*; *ris* este lat. *risus*, iar *ridicule* este lat. *ridiculus*; *loi* este lat. *legem*, iar *loyal* este lat. *legalem*; *coeur* decurge prin formare populară din ac. lat. *cor*; *cordial* este transcrierea franceză a cuvîntului din latina tîrzie *cordialis*, scos de un oarecare cleric medieval din *cor*, *cordis*. *Bien* este lat. *bene*, *bénin* este lat. *benignus*; *mal* vine din *malum*, *malicieux* din *malice*, care este lat. *malitia*.

BDD-B447-3 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:55:41 UTC)

Heur[1] 'noroc, fericire' se folosea acolo unde *bonheur* 'fericire' nu putea pătrunde. El a generat *heureux* 'fericit', care este atît de franțuzesc, dar a încetat a mai fi; dacă unii poeți s-au servit de el, faptul se datorează nu atît alegerii cît constrîngerilor dinspre măsură. *Issue* 'ieşire'[2] prosperă şi vine din *issir* 'a ieşi', care a fost înlăturat. *Fin* 'sfîrşit' subzistă fără urmări pentru *finer* 'a încheia, a plăti', care derivă din el, în vreme ce *cesse* 'încetare' şi *cesser* 'a înceta' domnesc deopotrivă[3]. *Verd* 'verde' nu mai trimite la *verdoyer* 'a înverzi', nici

---

[1] Observație foarte corectă, devenită încă şi mai corectă astăzi, cînd *heur* a dispărut complet (mai puțin din proverbul *tout n'est qu'heur et malheur ici-bas*). În secolul al XVII-lea, îl mai găsim cîteodată folosit în poezie sau în stilul familiar. El provine din lat. *augurium*, în uzul vulgar devenit *agurium*, de unde *agur*, *aür*, *eür*, apoi *eur*, *heur* propr. 'destin'. Este logică dispariția lui *heur* dinaintea lui *bonheur* şi a lui *malheur*, care specifică caracterul lui *heur*. De ce s-a conservat, însă, *heureux* cu sensul 'preafericit'?

De la metafora astrologică pe care o prezintă *heur*, faceți apropierea cu *astre*, *désastre* şi cu vfr. *malastru*, devenit astăzi, în urma unei deformări de sens şi de sunet, *malotru* 'persoană cu moravuri şi maniere grosolane'.

[2] *Issir*, din lat. *exire*. *Issue* 'trecere şi ieşire' şi fig. 'rezultat al unei afaceri', substantiv verbal extras din participiul *issu* 'ieşit', care nu se mai folosea în secolul al XVII-lea decît cu sens special: *Il est issu de telle famille* 'el vine (se trage) din cutare familie'.

[3] *Finer* aparține francezei vechi şi a dispărut complet în secolul al XVII-lea. El a luat sensul special 'a sfîrşi, a încheia o afacere' şi, după cum afacerile se încheie prin plăți, a ajuns la sensul 'a plăti'; de aici derivații *finance* 'finanță', *financer* 'a finanța', *financier* 'financiar', foarte folosiți în zilele noastre. Cf. mai sus, p. 193.

BDD-B447-3 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:55:41 UTC)

fête ‘sărbătoare’ la *fétoyer* ‘a sărbători’, nici *larme* ‘lacrimă’ la *larmoyer* ‘a lăcrima, a plînge’[1], nici *deuil* ‘doliu’ la *douloir* ‘a fi îndurerat’ sau la *se condouloir* ‘a împărtăşi durerea cuiva’[2], nici *joie* ‘bucurie’ la *s’enjouir* ‘a se bucura’[3], deşi face mereu *se réjouir* ‘a se bucura’, *se conjouir* ‘a se bucura de bucuria altcuiva’, precum *orgueil* ‘orgoliu’ la *s’enorgueillir* ‘a se înfumura’. S-a spus *gent* ‘gentil’[4], „le corps *gent*”

---

1 *Verdoyer* este destul de puţin folosit şi astăzi; *fétoyer* s-a întos în uz, cît despre *larmoyer*, cuvînt „puţin uzitat”, spune Furetière, şi care „îmbătrîneşte”, spune Academia (în 1669), a reintrat în graţii în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea.

2 *Deuil* nu este radicalul lui *douloir*, el derivă din acesta ca substantiv verbal; *Douloir* este lat. *dolere*; a dispărut din uz în secolul al XVII-lea, iar compusul său *(se) condouloir* i-a urmat destinul. Cu toate acestea, la infinitiv, astăzi el încă mai este folosit întrucîtva.

3 *Joie* este lat. *gaudia*, plural neutru luat drept feminin singular. *Esjouir* este compus al lui *jouir*, care este lat *gaudere*. Vb. *esjouir* a dispărut înaintea derivatului său *resjouir*, *réjouir*, ca multe alte verbe simple dinaintea derivatului lor în *-re* (cf. *apetisser* şi *rapetisser*, *emplir* şi *remplir*); *se conjouir* a îmbătrînit încă din secolul al XVII-lea.

4 „Odinioară *gentil* era un cuvînt elegant, iar vechii noştri autori se serveau mult de acesta. Printre ei, totul este *gentil*: *le gentil rossignol*, *le gentil printemps*, *un gentil exercice*, *une gentille entreprise*. Acum, însă, nu mai este folosit în cărţi, nu mai este rostit în conversaţii; nici nu mai este rostit la modul serios. O femeie va spune vorbind despre sine: *Je ne suis ni jeune ni gentille*. Se spune jumătate rîzînd: *C’est un gentil esprit, c’est un gentil cavalier*, *vous êtes gentil*, pentru a spune *vous êtes plaisant*”. (*Remarques nouvelles* etc., de P. Bonhours, ed. a 2-a, 1676, p. 21 şi 22). „*Gent*, adjectiv, cuvînt vechi şi burlesc pentru a spune la propriu... –

BDD-B447-3 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:55:41 UTC)

'trupul drăguț'; cuvîntul acesta atît de simplu, nu numai că a căzut, dar a antrenat în căderea sa şi pe *gentil* 'gentil, nobil'. Se spune *diffamé* 'defăimat' care derivă din *fame* 'faimă', care nu se mai întîlnește[1]. Se spune *curieux* 'curios', derivat din *cure* 'grijă'[2], care este ieşit din uz. Era mai avantajos să se spună *si que* 'aşa încît'[3], în loc de *de sorte que* 'astfel încît' sau *de manière que* 'de aşa manieră încît'; *de moi* 'de mine = privitor la mine; în ceea ce mă privește'[4] în loc de *pour moi* 'pentru mine = id.' sau de *quant à moi* 'cît despre mine; în ceea ce mă privește'; să se spună *je sais que c'est qu-un mal* 'știu ce

Gentil ... este burlesc şi, în locul său , cînd se vorbește serios, se spune *joli*" (Richelet). – „*Gent*, cuvînt vechi semnificînd altădată 'gentil', spune Furetière. Precum Academia, Furetière admite pe *gentil* cu accepțiunile sale obişnuite. Vedeți şi *Observations de l'Académie Française* asupra *Remarques* ale lui Vaugelas, p. 440, ed. 1704". (Nota lui Servois în ediția sa la La Bruyère, colecția Adolphe Regnier).

1 Mai puțin în expresia din drept: *rétablir quelqu'un en sa bonne fame et renommée* 'a repune pe cineva în deplinătatea reputației şi a renumelui său'.

2 *Curieux* este lat. *curiosus*, care derivă din lat. *cura*; aşadar, *cure* şi *curieux* sînt independente unul de celălalt. De altfel, *cure* este un cuvînt vechi care urcă în latina populară, iar *curieux* a fost reluat, în vremurile moderne, din latină printr-o formulă savantă.

3 *Si que* a dispărut în secolul al XVI-lea, odată cu uzul absolut al lui *si*, sinonim cu *ainsi* sau *aussi*.

4 Gramaticienii secolului al XVII-lea încă discută uzul lui *de moi*, care, pentru Vaugelas, îşi are locul în stilul poetic. Prepoziția *de*, din această locuțiune, se explică precum în: *pour ce qui est de moi*, acest uz al lui *de moi* fiind frecvent în franceza veche.

BDD-B447-3 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:55:41 UTC)

este un rău'[1], mai degrabă decît *je sais ce que c'est qu-un mal* 'știu ceea ce este un rău', fie prin analogie cu latina, fie prin avantajul prezent adesea atunci cînd există un cuvînt mai puțin de rînduit în vorbire[2]. Uzul a preferat *par conséquent* 'prin consecvență' = 'prin urmare, în consecință' lui *par conséquence* 'prin consecință' = 'id.' și *en conséquence* 'în consecință' = 'id.' lui *en conséquent* 'în consecvent' = 'id.'[3]; *façons de faire* 'moduri de a face' lui *manières de faire* 'maniere de a face' și *manières d'agir* 'maniere de a acționa' lui *façons d'agir* 'moduri de a acționa'...[4]; în rîndul verbelor[5], *travailler* 'a lucra, a

---

1 Structură folosită în franceza veche și medie, dispărută în prima jumătate a secolului al XVII-lea. În fapt, pronumele relativ *que* sau *qui* cu sens neutru, se folosea în mod absolut fără antecedent, iar această structură urcă în latina populară. Încercînd să obțină claritate, secolul al XVII-lea a adăugat antecedentul *ce*.

2 *Oraison* 'discurs', latinism care datează din secolul al XVI-lea. Cu sens religios, cuvîntul este vechi în limbă și urcă în latina populară.

3 *Par conséquent* este o expresie care ne vine din scolastică: *per consequentem* (*propositionem*) 'prin ceea ce exprimă consecventul' (a doua propoziție a entimemei). În *en conséquence*, în latina scolastică *in consequentia*, cuvîntul își conservă semnificația abstractă; cele două locuțiuni se justifică, așadar, de la sine, precum și cele două prepoziții.

4 Este cît se poate de natural că uzul a preferat *façon*, lat pop. *factionem*, de la *facere*, pentru a-l uni cu verbul *faire*: unul îl aduce cu sine pe celălalt. Alegerea lui *façon* pentru *faire* lăsa să acționeze doar cuvîntul *manière*.

5 Aici apare o întreagă serie de termeni care au dispărut înaintea altor termeni corespondenți, lăsînd acestora din urmă uzul și semnificația lor. Cf. mai sus, p. 169 și urm. și p. 203.

BDD-B447-3 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:55:41 UTC)

munci' pentru *ouvrer* 'id.'[1], *être accoutumé* 'a fi deprins, obișnuit' lui *souloir* 'id.'[2], *convenir* 'a conveni' lui *duire* 'id.'[3], *faire du bruit* 'a face zgomot' lui *bruire* 'id.'[4], *injurier* 'a insulta' lui *vilanier* 'id.'[5], *piquer* 'a înțepa' lui *poindre* 'id.'[6], *faire ressouvenir* 'a aduce aminte' lui

[1] *Travailler* semnifica mai întîi 'a se chinui, a suferi', precum *travail* semnifica 'efort, chin' (încă se spune, cu acest sens, *femme en travail d'enfant* 'femeie în chinurile facerii', apoi, pe măsură ce *ouvrer* ieșea din uz, *travailler*, lărgindu-și și slăbindu-și propria semnificație, a ajuns la sensul pe care îl are astăzi. Pierderea verbului *ouvrer* este regretabilă deoarece astfel rămîn fără explicație cuvintele derivate din acesta: *ouvrier*, *ouvrable*, *oeuvre*, *chef-d'oeuvre*, *manoeuvre*, *manoeuvrer*, *manouvrier*.

[2] *Souloir* < lat. *solere* a dispărut în secolul al XVII-lea, poate ca urmare a unei omonimii supărătoare cu *saouler*. Pierdere regretabilă, deoarece *avoir accoutumé* sau *être accoutumé* nu îl înlocuiește în mod avantajos.

[3] *Duire* este, și el, o pierdere supărătoare deoarece lasă lipsiți de analogie compușii *conduire*, *réduire*, *séduire*, *déduire*, *induire*. În franceza veche, *duire* era folosit cu sensul general 'a aranja', apoi, în franceza modernă nu a păstrat decît sensul intranzitiv 'a conveni'; de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, franceza modernă l-a abandonat complet.

[4] Dispărînd *bruire*, și aici rămîn lipsite de analogie *bruyant* și *bruit*. În secolul al XVII-lea deja, este aproape nefolosit, mai puțin la infinitiv.

[5] *Vilanier* deja dispăruse din uz în secolul al XVII-lea; este derivat din *vilain*, care a dat și forma *vilenie*.

[6] În ciuda lui *point*, *pointe*, *pointu*, *pointiller*, *pointilleux*, *épointer* etc., *poindre* a dispărut în fața lui *piquer*, care, la propriu, este *fraper d'un pic*, *d'une pique* 'a lovi cu un obiect ascuțit, tîrnăcop, suliță'. De ce, treptat, *piquer* l-a înlocuit pe *poindre*?

BDD-B447-3 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:55:41 UTC)

ramentevoir ‘id.’[1]...; în rîndul substantivelor, *pensées* ‘cugetări, gînduri’ lui *pensers* ‘id.’[2], un cuvînt atît de frumos şi căruia îi stătea atît de bine în vers; *grandes actions* ‘fapte măreţe’ lui *prouesses* ‘id.’[3], *louanges* ‘laude, elogii’ lui *loz* ‘id.’[4], *méchanceté* ‘răutate’ lui *mauvaistié* ‘id.’[5], *porte* ‘uşă’ lui *huis* ‘id.’[6], *navire* ‘navă’ lui *nef* ‘id.’[1],

---

1 *Ramentevoir* este deja învechit în secolul al XVII-lea – cuvînt care, din punct de vedere etimologic, semnifică ‘a repune, a redobîndi’ (în spiritul propriu), din *re* şi *mentevoir* sau *mentavoir* ‘mente habere’. Se conjuga precum *devoir*.

2 *Penser*, substantiv masculin, încă se foloseşte în versuri, dar a îmbătrînit şi nu mai apare în limbajul curent. Este rămăşiţa unei construcţii uzuale în franceza veche şi chiar în cea modernă, graţie căreia **toate** infinitivele se foloseau ca substantive.

3 *Prouesse*, propr. ‘act de bravură’, cuvînt pe care criticii secolului al XVII-lea îl izgonesc din stilul înalt şi pe care nu-l admiteau decît în discursul familiar, ca termen glumeţ. Interdicţia a fost prea severă, iar La Fontaine a reuşit să îl valorifice în mod frumos atunci cînd ne arată pe bătrînul leu: „Chargé d’ans et pleurant son antique *prouesse*”.
Cu toate acestea, trebuie recunoscut că, prin etimologia sa, aminteşte prea mult de moravurile trecute ale Evului Mediu, şi că acest caracter arhaic îi dă o nuanţă de familiaritate şi de glumă, care îi dăunează. Cf. mai sus, p. 141.

4 *Loz* sau *los*, cuvînt vechi, abia folosit în secolul al XVI-lea, şi pe care nu îl regăsim în secolul al XVII-lea decît la scriitorii amatori de arhaisme.

5 Format de la *mauvais*, precum *amitié* de la *ami*, este învechit în secolul al XVII-lea, incomplet înlocuit de *méchanceté*.

6 *Huis* < lat *ostium* nu mai are, încă de la sfîrşitul secolului al XVI-lea, decît un uz restrîns, în limba folosită la Palat. De aici *huissier* ‘uşier’.

BDD-B447-3 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:55:41 UTC)

armée ‘armată, oaste’ lui *ost* ‘id.’[2], *monastère* ‘mînăstire’ lui *monstier* ‘id.’[3], *prairies* ‘pajişti, păşuni’ lui *prées* ‘id.’[4]...; toate, cuvinte care ar fi putut dăinui împreună, de o frumusețe egală[5], aducînd abundență limbii. Prin adăugare, suprimare, schimbare sau mutarea unor litere, uzul a făcut *frelater* ‘a falsifica’ din *fralater* ‘id.’[6], *prouver* ‘a dovedi’ din *preuver* ‘id.’[7], *profit* ‘profit’ din *proufit* ‘id.’, *froment* ‘grîu’ din *froument*

---

1 *Nef* este lat. *navem*, care, la sfîrşitul Evului Mediu capătă un sens special, atunci cînd îl înlocuieşte derivatul său, *navire* (< *navilia* propr. ‘flotă’).

2 Arhaism în secolul al XVII-lea, folosit doar în franceza veche cu sensul ‘exercitus’, înlocuit fără vreun motiv aparent de către *armée*, poate sub influența it. *armata*.

3 Mai precis, scris *moustier* şi rostit *moutier*; cf. *ministerium*, *mestier*, *métier*. Vezi mai sus, p. 206.

4 De la pluralul *prata*, luat ca feminin singular, dispărut la sfîrşitul secolului al XVI-lea. În ceea ce priveşte formația, *prée* este pentru *pré* ceea ce este *graine* (*grana*) pentru *grain* (*granum*), sau ceea ce este *fille* (*fila*) pentru *fil* (*filum*). Cf. şi *fata*, *fée*. Înlocuirea sa cu *prairie*, sau, în vechime, *praierie*, *préerie* este pentru *prée* ceea ce este *féerie* pentru *fée*.

5 Regrete justificate; cu siguranță că limba a pierdut abandonînd aceste cuvinte scurte, clare şi expresive.

6 *Frelater* este forma primitivă deja folosită în secolul al XVI-lea şi care a fost alterată la *fralater*; forma nouă, care pare foarte uzuală în comparație cu cea veche, nu s-a păstrat. Cuvîntul vine din flamandul *verlaten* ‘a transvaza’ (vinul) şi, mai întîi, a avut acest sens (semnalat de către Nicole, în dicționarul său), pe care apoi l-a alterat la cel actual.

7 Aici La Bruyère se înşeală. Forma primitivă este *prouver*; acest cuvînt aparține unei clase de verbe care schimbă vocala radicalului la persoanele a treia singular şi plural, la trei prezente (indicativ, subjonctiv,

BDD-B447-3 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:55:41 UTC)

'id.', *profil* 'profil' din *pourfil* 'id.', *provision* 'provizie' din *pourveoir* 'id.', *promener* 'a plimba' din *pourmener* 'id.' şi *promenade* 'plimbare' din *pourmenade* 'id.'[1]. În funcție de împrejurări şi fără a schimba altceva, pentru forme precum: *habile* 'îndemînatic', *utile* 'util', *facile* 'lesnicios', *docile* 'supus', *mobile* 'mobil' şi din *fertile* 'rodnic', acelaşi uz duce la genuri diferite, dar dimpotrivă în: *vil*, *vile* 'ticălos, -oasă', *subtil*, *subtile* 'subtil, -ă', în funcție de terminația lor fiind masculine sau feminine[2]. Uzul a alterat vechile terminații: din *scel* 'sigiliu' a făcut

imperativ). În limba veche se spunea: *il preuve*, *il treuve*, *il pleure* etc., în vreme ce la alte persoane ale acestor timpuri şi la toate celelalate timpuri se spunea: *prouv-*, *trouv-*, *plour-* etc. Apoi, limba a scos din aceste forme duble o dublă conjugare sinonimă, pe care a sfîrşit prin a o suprima. Vezi p. 36 şi 177.

1 În cazul ultimelor cuvinte, La Bruyère semnalează substituția savantă a prefixului francez şi de formație populară, *pour*, cu prefixul latin *pro*: *pourfil, pourmener, pourmenade*, reprezentînd formația populară şi franceză; *profil*, *promener*, *promenade*, fiind o corecție savantă şi o întoarcere la ortografia latină. În *pourfit* şi *profit* avem o formă savantă bastardă pentru *pourfit*; în ceea ce priveşte *provision*, *pourveoir*, primul cuvînt este împrumutat direct din lat. *provisio*, cel de-al doilea este de formație populară şi vine din *providere*, *porvidere*. *Froument* (sau, cum dau edițiile a 7-a şi a 8-a a *Caracterelor*, *fourment*) este forma franceză ieşită din *frumentum* (*froument*), alterată la *fourment*, fie printr-o metateză populară, fie prin confuzia cu prefixul *pro* (*por*), *pour*. Cf. *portrait* în loc de *pourtrait*, *promettre* în loc de *pourmettre* etc.

2 Adjectivele în *ilis*, introduse în franceză prin formație savantă, au ezitat între terminațiile *il* şi *ile*: în secolul al XVI-lea întîlnim *util* şi *utile*, *fertil* şi *fertile* etc. Cu toate acestea, folosirea lui *e* mut tindea să predomine şi,

BDD-B447-3 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:55:41 UTC)

sceau ‘id.’; din *mantel* ‘manta’ a făcut *manteau* ‘id.’; din *capel* ‘pălărie’ a făcut *chapeau* ‘id.’; din *coutel* ‘cuțit’ a făcut *couteau* ‘id.’; din *hamel* ‘cătun’ a făcut *hameau* ‘id.’; din damoisel ‘domnișor’ a făcut *damoiseau* ‘id.’; din *jouvencel* ‘tinerel’ a făcut *jouvenceau* ‘id.’[1]; iar aceasta fără a prea vedea ce are de cîștigat limba franceză din aceste diferențe și schimbări. Oare înseamnă un progres pentru limbă atunci cînd se cedează în fața uzului? Ar fi mai bine să se scuture jugul domniei sale atît de despotice? Într-o limbă vie, ar trebui să se asculte doar de rațiune, care previne echivocurile, să se urmeaze

---

în general, a fost adoptată. (A se vedea *Seizième Siècle en France*, I, p. 191). În ceea ce privește pe *vil*, acesta este un cuvînt de formație populară, care decurge în mod regulat din lat. *vilem*, iar *subtil* este vfr. *soutil*, pe trei sferturi refăcut după tipul latin (*sub* a reapărut), terminația *til* păstrîndu-se intactă.

[1] Iată cum: înaintea unei consoane, franceza veche schimba *el* în *eau*, și de asemenea, pe *al* în *au*. Regimul singular al cuvintelor în *ellum*, *allum*, așadar, era *el*, *al*: *scel*, *mantel*, *chapel* și *cheval* etc., iar regimul plural era *eaus*, *aus*: *sceaus*, *manteaus*, *chapeaus*... *chevaus* ... (sau cu un *x* în loc de *s*): *sceaux*, *manteaux*... *chevaux*...). De asemenea, în limba veche se spunea: *un linceul*, *des linceux*, *un éventail*, *des éventaux*, *un poitrail*, *des poitraux*, *un chevreuil*, *des chevreux*, *un genouil*, *des genoux*, *un col*, *des cous* etc. Apoi, această diferență dintre singular și plural, complicînd declinările în mod inutil, limba a simplificat formele fie impunînd la singular terminația pluralului; de aici *un sceau*, *un manteau* etc., *un genou*, *un cou*, fie impunînd la plural terminația singularului: *des linceuls*, *des éventails*, *des poitrails*, *des chevreuils* etc. Diferența dintre cele două terminații s-a menținut în cîteva cuvinte în *an* și în *ail* și în *aïeul*, *ciel*, *oeil*.

BDD-B447-3 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:55:41 UTC)

rădăcina cuvintelor şi raporturile acestora cu limbile originare din care au ieşit, dacă raţiunea vrea, pe de altă parte, ca uzul să fie urmat?”[1].

[1] Am văzut că legea limbii este *uzul*. Putem adesea regreta capriciile şi erorile sale, dar trebuie să ne înclinăm înaintea sa: limba este un ansamblu de fapte în care uzul celui mai mare număr trebuie să facă legea (vezi mai sus, p. 33-34 şi 153-154). În familiile naturale de cuvinte, uzul lasă uneori să dispară cîte un cuvînt important, care dădea seama de filiaţia sa. Acesta lucru se întîmplă deoarece, în mersul ei, limba nu face operă lingvistică şi loveşte cuvintele izolate fără a se preocupa de relaţiile lor cu congenerii. Vezi şi p. 169.

BDD-B447-3 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.82 (2026-11-18 08:55:41 UTC)